

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaqı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

JASLAR TÁRBIYASINDA MILLIY XALIQ OYINLARINIŃ PEDAGOGIKALIQ ÁHMİYETI

R.P.Shilmanov,

*NMPI Sport pánleri kafedrası
assistent-oqıtıwshısı*

***Annotaciya:** Jaslarğa beriletuğın tárbiya–xalıq pedagogikası menen tıgız baylanıs, onıń ajıralmas bir bólegi bolıwı kerek. Milliy xalıq oyunları tálim-tárbiya beriwde eń salmaqlı áhmiyetke iye, tálim-tárbiya beriwdiń óz aldına, keń mazmunlı bir kórinisi bolıp sanaladı.*

***Tayanış sózler:** xalıq oyunları, tálim-tárbiya, oyunlar, háreket sıpatları.*

Xalqımız gárezsizlikke erisiwi menen barlıq tarawlarda da belgili ózgerisler, alğa ilerilewshilik, keskin burılıslar júz berdi. Bizniń óz tańlağan jolımızdıń baslı ideologiyalarınan biri–jas óspirimlerde bilimli, ruwhıy jetiliske adamlar sıpatında tárbiyalaw. Ádep ikramlılıq tárbiyasın beriw álbette shańaraqta hám mektepte sabaq barısında, sabaqtan tısqarı bolğan waqıtlarda úzliksiz túrde ámelge asırıladı.

Jaslarğa beriletuğın tárbiya–xalıq pedagogikası menen tıgız baylanıs, onıń ajıralmas bir bólegi bolıwı kerek. Milliy xalıq oyunları tálim-tárbiya beriwde eń salmaqlı áhmiyetke iye, tálim-tárbiya beriwdiń óz aldına, keń mazmunlı bir kórinisi bolıp sanaladı.

Hár qıylı qızıqlı, mazmunlı oyunlar arqalı balalar bos waqıtın biykarğa ótkermeydi, waqıtın hár qıylı tásirsiz, paydasız nárselerge sarıplamaydı. Oyunlar arqalı balalarda watandı súyiw, ata-anasın, jası úlkenlerde húrmetlew, miynet etiwge, belgili kásipke iyelewge degen qızıgıwshılıqlarğa beriliw, átirapındaqı jası úlken hám jası kishilerge mehir-miriwbetli bolıw sıyaqlı jaqsı qásiyetlerde payda etedi.

Biz joqarıda aytıp ótkenimizdey milliy xalıq oyunlarınıń sağası ótmishke, erte dáwirlerge barıp ushıladı. Ata-babalarımız bunday oýınlardı óz tapqırılıqları menen balalar sana-sezimine, psixologiyasına sáykeslestirip oýlap tapqan, olardan paydalanıw arqalı tárbiyanıń hár tárepleme mazmunı hám salmaqlı kórinislerin qalıplestirgen.

Bul haqqında belgili pedagog, ilimpaz Óserbay Álewov tómendegishe pikirlerde bildiredi: «Sogdılar, sonday-aq Amiwdayanıń quyar úlkesi hám Aral teńizi territoriyalarında Xorezm atlı mámleketlik birlespeler kórine basladı. Xalıqtıń dástúrlerin, úrip-ádetleri menen diniy ırımların dóretken, jasların ózleri

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

toplaǵan tájiriybelik bilimler menen qurallandırıp, minez-qulıq tártiplerin durıs orınlawın baqlap otırǵan. Ásirese urısıw óneri boyınsha ayrıqsha sheberlik, bilim beriwdi názerde tutıp, at ústinde hám pıyada dushpan menen alısıw usılların úyretken qaraqalpaqlarda ılaq shabıstıń oynaǵanda ıqshamlı shabıwǵa qolaylıq tuwıwı ushın attıń quyırǵı túyiw, jalın qırqıw dásturi bolǵan».¹

«Ílaq oyını» yamasa «kókpar» oyını dep atalǵan oyun demek erte dáwirlerden baslap-aq qalıplesip, qaraqalpaq xalıq dástanlarında da ásirese «Alpamıs» dástanında keń bayan etilgen. házirgi waqıtta bul pútkil dúnyaǵa belgili at sportına aylanıp baratır.

Ádep-ikramlılıqtıń hár qanday qásiyetlerin qalıplestiriwde hár túrli milliy oyınları paydalanıw múmkin. Geybir oyınlar balalarda gumanistik qásiyetlerdi qalıplestiriwi múmkin yaǵnıy ata-anaların, muǵallimlerdi húrmetlew, dógeresindegi adamlarǵa ǵamxor, qıyırqom bolıwǵa tárbiyalaydı.

Geypara qaraqalpaq milliy oyınlar balalardaǵı ádilsizlikke, haqıyqatsızlıqqa, adamdı kemsitiwge, namısına tiyiwdiń túrlishe kórinislerinde sıpatları tárbiyalaydı. Milliy oyınlar jasları jámáátshil bolıwǵa, kópshilik penen til tabısıp biliwge, hár qanday ortalıqqa hám ondaǵı sharayatlarǵa tez iykemlese alıwına, qullası, balanı hár tárepleme rawajlandırıwǵa qaratılǵan boladı. Sonday-aq oyınlar baladaǵı sabırlılıqtı, shıdamlılıqtı, tártiplilikti, shólkemleskenlikti, jedellikti hám baslamashılıqtı hám taǵı da basqa áhmiyetli sıpatları qalıplestiriwde teńi-tayı joq tárbiya quralı bolıp ta sanaladı. Sonlıqtan ata-ana, tárbiyashı, muǵallım ulıwma bala tárbiyası ushın juwapker hár bir adam – balardıń oyınına, onıń mazmunına itibar beriwı, sırttan baqlawı, bahalawı, eger alalardıń ózli-ózi arasında nahaqlıqlar bolsa, olardı jónge salıw kerek.

Hár tárepleme tárbiyalı, sanalı, aqıllı, bilimli, qıyın-qıstaw máselelerde óziniń durıs hám ádil sheshimleri menen jol tabatuǵın, ózinshe sheshim qabıllay alatuǵın, shaqqan, jigerli hám basqa da joqarı adamgershilik qásiyetlerine iye hár qanday ósip kiyatırǵan jas óspirim–bul elimizdiń, biziń mámleketimizdiń keleshegi hám súyenishi.

Solay eken, jasları ján-jaqlama jetik, kámil insan bolıp jetilistiriw–biziń jámiyetimiz aldındaǵı eń tiykarǵı, eń áhmiyetli wazıypalardan bolıp sanaladı.

A'lbette biziń ata-babalarımız balalar, jaslar tárbiyasında xalıq oyınlarınıń áhmiyetin, paydalı ekenligin jaqsı túsingen. Sol sebepli de milliy xalıq oyınları

Álewov Ó. Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı. Nókis, «Bilim», 1993.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍŇ INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

ásirden-ásirge, dáwirden-dáwirge milliy ruwxıy baylıǵımız sıpatında ótip kelmekte, búgingi kúnde de jasalmaqta. Bul haqqında ilimpaz Ó.Álewov tómendegishe pikirlerin bildiredi: «Adamlar dáslep tábiyatta gezlesetuǵın zatlardı sanaytuǵın natural sanlardı paydalanǵan. Aldı menen bir hám ekini bilgen. Bir sanınıń burınǵı uǵımı házir biz túsinetuǵın birdi emes, al bir qol, kóbinese oń qol, eki sanınıń ertedegi mánisi «eki qol», «eki kóz» hám taǵı basqa bolǵan. Ekiden artıq sanlardı 3,4,5 dep jetilistire almay dáslebinde «kóp» dep ataǵan. Onǵa deyingi sanlar qoldıń barmaǵı arqalı, al jigirmaǵa deyingi sanlar ayaqtıń barmaǵı járdeminde sanaladı.

Usınday qoldıń hám ayaqtıń barmaqları arqalı sanaw sisteması qaraqalpaq xalqında balalardı sanawǵa úyretiwde oyın formasında elege shekem qollanıladı. Bul folklorlıq xarakterge iye:

Bas barmaq (birinshi barmaq),
balalı úyrek (ekinshi barmaq),
ortan terek (úshinshi barmaq),
shúldir shúmek (törtinshi barmaq),
kishkene ğana bóbek (besinshi barmaq)

dep hár bir barmaqtıń óz atına iye bolıwınan da kórinedi. Ayaqtı sanaw boyınsha «Awelemen-dúwelemen» atlı oyın sisteması da qollanılgan.²

Bul sıyaqlı oyınlar arqalı hár qanday ósip kiyatırǵan, ele mektep bosǵasınan atlamaǵan yaki mektepke shekemgi jastaǵı balalar sanaw tártibin úyrenedi, aqıl, pikir-júritiw, oylaw sezimleri payda boladı hám aqıl tárbiyasına tárbiyalaydı.

Shańaraq kóleminde hám ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde balalar menen alıp barılatuǵın milliy oyınlarǵa jaqsı itibar beriliwi kerek. Oyın – bul tiykarǵı xızmetlerdiń bir túri bolǵanlıqtan bala tárbiyasına oǵada kúshli tásir etedi. Onı pedagogikalıq maqsetlerde qalay paydalanıw muǵallimlerdiń, tárbiyashılardıń, mektep basshılarınıń ózlerine paylı. Geypara waqıtlarda mektep kólemindegi yaki sabaq waqtında milliy oyınlardı alıp barıw ushın oyınshıqlar, kerekli qurallar, ayırım oyınlar ushın zárúrli ásbap-úskeneler bolmasa, bunday jaǵdaylarda alıp barılǵan oyın balalarda qalıplesiwi kerek bolǵan morallıq qásiyetlerdiń durıs qalıplesiwiniń tiykarǵı sebepshisi bolıwı sózsiz. Ayırım pedagoglar balalar oyınlarına nemquraydı, ekinshi dárejede sıpatında qarap, onı tárbiya quralı–dep esaplamaydı. Tek ğana balalardıń qızıǵıwshılıǵın qandırıw

2. Álewov.Ó. Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı. Nókis, «Bilim», 1993.

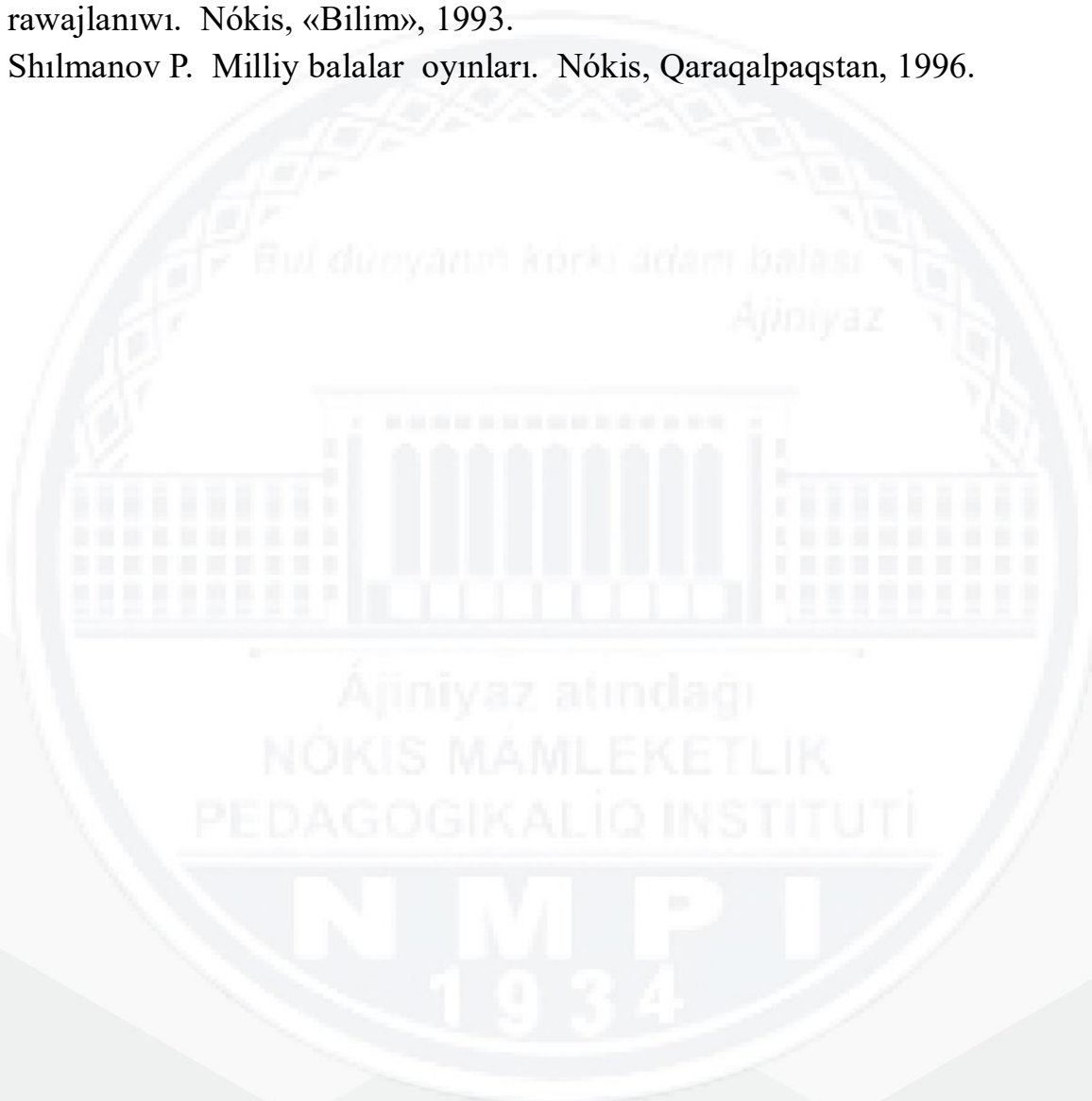
«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALıQTAN OQÍTıWDıNıN INTEGRACIYASı»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

maqsetinde olarǵa oyın ushın waqıt ajıratıw menen ǵana sheklenetuǵınlıǵın da kóremiz.³

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Álewov Ó. Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı. Nókis, «Bilim», 1993.
2. Shılmanov P. Milliy balalar oynıları. Nókis, Qaraqalpaqstan, 1996.

³ Shılmanov P. Milliy balalar oynıları. Nókis, Qaraqalpaqstan, 1996.